

HUMANIST PAVEL OBERSTAIN IN NJEGOVA DE MAXIMILIANI LAUDIBUS EPISTOLA (1513)

I

Okoli leta 1480 se je rodil radovljiškemu meščanu in trgovcu Mihaelu Oberstainerju in njegovi ženi, ki je bila doma od sv. Lenarta na Krtini pri Domžalah, sin Pavel¹. Leta 1501 se je pod imenom Paulus Stayner de Laybaco vpisal v glavno matriko dunajske univerze², postal tam čez dve leti bakalavrij in že 1505 magister artium³. Kot licenciran magister je kako leto predaval študentom artistske fakultete retoriko in stilistiko po humanističnem učbeniku Augustina Data⁴ in prevzel tudi predavanja iz glasbene teorije⁵, potem pa že na jesen

¹ Ta podatek o Oberstainovem socialnem poreklu iz srednjega meščanskega sloja izvira iz njegove kopalne knjige (o njej več spodaj v op. 7), fol. 70v, kjer je prepis notarskega instrumenta z dne 2.11.1504. Izstavil in z njim potrdil je Oberstainovo zakonito rojstvo notar in sodnik v Radovljici Udalricus Stosser, ko je prišel predenj „Paulus Oberstainer Baccalaureus Almae Universitatis Studii Viennen. scholaris Laibacen. dioce.“ skupaj z materjo „Magdalena de sancto Leonhardo na Kertini relicta vidua, quondam Domini Michaelis Oberstainer“. Oče Mihael da je (fol. 72r) pred tremi leti, torej 1501, odšel v Italijo „cum quibusdam mercantiis suis et inde non reversurum, verum fama eum sic obiisse mortem in Italia.“ Notar je listino izstavil po naročilu ljubljanskega stolnega dekana Nikolaja Podna (Poden), generalnega vikarja „Georgii Sladkaijna electi petinen. prepositi Laibacen.“, se pravi izvoljenega pičenskega škofa in ljubljanskega prošta, poznejšega dunajskega škofa Jurija Slatkonje.

² *Die Matrikel der Universität Wien*, II. Bd. 1451—1518/I: Text, Graz—Wien—Köln 1967, str. 287, 48, s poznejšim pripisom „Praepositus Viennensis“. Pozneje so mu nasprotniki očitali, češ da po krivici nosi ime Oberstain(er) in ne Stainer; na to Oberstain odgovarja v svoji kopalni knjigi, da se je vselej imenoval Oberstainer in da ga je rektor po pomoti vpisal v knjigo matrik kot Stainerja (fol. 41v). Ko govori o svojem plemstvu, na istem mestu uporablja argument, značilen za marsikatero razsvetljsko dobo: „melius esse eam [sc. nobilitatem] parere quam acceptam corumpere“ (fol. 31r), citat po Salustiju, Iug. 85,25.

³ Prim. *Acta facultatis artium* IV (1497—1559), fol. 30r, 40r—v (rokopis v arhivu dunajske univerze).

⁴ Ibidem 42r. Ta predavanja je prevzel 1. sept. 1505.

⁵ Prim. J. Duft, *Viennae leguntur hi libri*. Bücherliste und Notizen von Wiener Studenten in der Stiftsbibliothek St. Gallen, v: Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 12, Festschrift Karl Pivec, Innsbruck 1966, 15. Tam je neznani dunajski sholar zabeležil predmet „Musica Muris“, ki da ga je predaval magister Paulus Steiner. Gre za učbenik glasbenega teoretika Joannesa de Muris (14. stol).

leta 1506 ubral značilno pot — na študij v Italijo. Najprej je študiral pravo v Bologni, a že po osmih mesecih je odšel v Ferraro in bil tam 7. oktobra 1512 promoviran v doktorja obojega prava. S tako pridobljeno humanistično in juridično izobrazbo so mu bila odprta vrata v tedaj na novo ustanovljene centralne urade nemško-rimskega cesarstva in v nekaj letih je naredil zavidljivo kariero: postal je najprej cesarjev svetovalec in tajnik, potem pa vidna diplomatska osebnost pod cesarjem Maksimilijanom I in Ferdinandom I. Začele so tudi deževati nagrade za zasluge, pridobljene v cesarski službi: plemstvo in cerkveni beneficiji, med katerimi je bila najpomembnejša dunajska prošnja pri sv. Štefanu (to je imel od leta 1516 do smrti 1544), posebno še, ker je bil dunajski prošt obenem tudi kancler univerze.

Da smo tako dobro poučeni o njegovi biografiji vsaj do leta 1524⁶, se moramo zahvaliti dejstvu, da se je Oberstain kot kancler zapletel po letu 1519 v dolgotrajen spor z univerzo, in sicer glede vprašanja, kdo naj ima prednost pri promocijah in drugih javnih aktih dunajske univerze, rektor ali kancler⁷. Na prvi pogled bi človek rekel, da je šlo za prav banalno prestižno vprašanje, ki bi moglo biti zanimivo kvečjemu v sklopu dunajske univerzitetne zgodovine⁸, ko bi se ne bil prepričani katolik Oberstain kot varuh cerkvenih interesov na univerzi že zelo zgodaj postavil po robu širjenju reformacijskih

⁶ H. Goldinger, *Paul von Oberstein. Ein Diplomat im Dienste Maximilians I und Ferdinands I*, v: *Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchivs*, II. Bd. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs Erg. Bd. III), Wien 1951, 313—326. Tu so deloma popravljene in dopolnjene navedbe H. Göhlerja, *Das Wiener Kollegiat-, nachmals Domkapitel zum hl. Stephan in seiner persönlichen Zusammensetzung in den ersten zwei Jahrhunderten seines Bestandes 1365—1554*, diss. Wien 1932 (tipkopis), 96—98. Poglavitne biografske podatke je po teh dveh virih povzela Alma Sodnik-Zupanec, *Filozof Matija Hvale*, v: *Naša sodobnost VI* (1958), 404s. (članek ponatisnjen tudi v njenih Izbranih filozofskih spisih, Ljubljana 1975, 242—302).

⁷ V teku tega spora je Oberstain izdelal obsežen spis, ki mu je dodal prepise dokumentov o sebi in svoji karieri do leta 1524. Dokumente je v regestih povzel in objavil Goldinger, o.c. 320—326. Celotni konvolut hrani Archiv der Niederösterreichischen Kammer Wien, sign. W 61/B 9 rot 279. Kjer ne citiram po Goldingerjevih regestih, temveč po rokopisu teh dokumentov, navajam ta spis kot Oberstainovo kopiačno knjigo.

⁸ Samo kot prestužen spor je zadevo označil A. Goldmann, *Die Universität 1529—1740*, v: *Geschichte der Stadt Wien VI*, Wien 1918, 72—75 in imenoval Oberstaina človeka nespornih sposobnosti, ki se je iz skromnih razmer povzpel zelo visoko, užival zaupanje treh cesarjev, Maksimilijana, Karla V. in Ferdinanda, ter kot svetovalec sodeloval pri pomembnih državnih zadevah, „allein eben diese Erfolge scheinen ihn, den Emporkömmling, zu massloser Eitelkeit verführt zu haben“ (str. 72). Čudno je, da Goldmann niti z besedo ne omenja versko političnih razlogov, ki so bili za Oberstainov napad na funkcionarje univerze vsaj toliko pomembni kot osebna ambicioznost.

idej⁹. V tej zvezi pa je za nas Slovence posebej važno, da je kot imetnik šmarske župnije na Dolenjskem, kot arhidiakon v Ribnici in kot kanonik v Ljubljani in Novem mestu¹⁰ že leta 1522 opozarjal na nevarnost, ki je zaradi neenotnosti v konventu pretila stišskemu samostanu od naraščajočega verskega gibanja — reformacije¹¹. Že dejstvo, da je imel dunajski prošt Oberstain prebende tudi na Slovenskem in da je v skladu s svojo versko opredelitvijo tudi dejavno posegal v razmere na tedanjem Kranjskem, priča, da je vzdrževal žive stike s svojo ožjo domovino. Da pa ta Kranjec — in to bo pač veljalo še za katerega izmed mož, ki so izšli iz naših krajev in na tujem delovali za ideale humanistov in novolatinsko literaturo — ni bil „rodni pokrajini le zunanji okras“, kot je o teh možeh apodiktično trdil France Kidrič¹², nam na značilen način osvetljuje podatek, ki nam ga iz nekega njegovega pisma žal vse preveč lapidarno posreduje Valvasor: leta 1532 je namreč pisal ljubljanskemu škofu Krištofu Ravbarju, povedal o sebi, da je Kranjec, in se spomnil nekaterih rojakov, ki so na Dunaju in v drugih deželah dosegli visoke službe in časti¹³.

V zavesti današnje slovenske kulturne zgodovine je Oberstain navzoč predvsem kot adresat, ki mu je njegov rojak Matija Hvale (Qualle) posvetil svoje Komentarje k Parvulu philosophiae naturalis

⁹ Že 1523 govori v nekem pismu, da se slabo počuti v Nürnbergu (tam je bil kot eden izmed 21 članov Reichsregimenta) „propter maledicta Lutherana irritamenta“ (Goldinger o.c. 318, op. 6), in tudi v kopiačni knjigi večkrat nastopa zoper luteranstvo, npr. fol. 49r: „tam generalia quam particularia Germaniae studia pessum ire ob perniciosam illam Lutheranam sectam“. Da mu gre res za preprečevanje vdora luteranskih idej, dokazujeta dve pravni ekspertizi, ki ju je o tem sporu izdelala in v tisku izdala ingolstadtska univerza, katere militantno katoliška usmeritev po zašlugi teologa Johannesa Ecka je dobro znana: Consilium super iuribus et praecementia cancellariatus studii alicuius generalis pro ... Paulo de Oberstain ... [Sine loco], 1530, in Consilium pro d. Paulo de Oberstain praeposito Viennen. in causa conventionis coram regimine regio, [Sine loco], 1530. Predgovora obeh ekspertiz sta datirana 16.nov.1528, vendar je prvi nastal že leta 1526, ker je v njem omenjena tudi nemška kmečka vojna, ki da je divjala prejšnje leto (fol. A4r). Poglavitni argument za kanclerjevo preeminenco je njegovo dolžnost, da varuje čistost nauka in interese Cerkve.

¹⁰ P. Puzel, *Idiographia sive rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio*, 1716 (rokopis v Arhivu Slovenije, sign. 148r), 98. Arhiv Slovenije hrani v zbirki listin tri Oberstainove listine (1510 apr. 7 Augsburg, 1517 jun. 8 Ljubljana, 1527 dec. 28, Dunaj). Iz teh virov je razvidno, da je bil Oberstain ne le dunajski prošt, temveč tudi arhidiakon v Ribnici, kanonik v Freisingu, Brixnu, Veroni, Ljubljani in Novem mestu (Puzel) ter „utraque auctoritate tam apostolica quam imperiali sacri lateranen. palatii comes palatinus“ (listina 1527).

¹¹ M. Mikuž, *Vrsta stiških opatov*, Ljubljana 1941, 52.

¹² *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*, Ljubljana 1938, 15.

¹³ J. W. Valvasor, *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, Laibach 1689 (faksimiliran reprint Ljubljana 1968) XI, 429: „Doch finde ich in den alten Manuscripten einen Obersteiner, welcher Thumprobst zu Wien gewesen, wie aus einem Briefe zu sehen, welchen er an Herrn Christoph, Bischoff zu Laybach, geschrieben, worinn er sich einen Landsmann und Cräiner nennet, auch etlicher Landsleute gedencket, die so zu Wien als in andern fremden Landen zu hohen Dignitäten und Ehren gekommen“.

(Hagenau 1513)¹⁴, povsem neopaženo pa je ostalo ne le v novejši slovenski, temveč tudi v avstrijski zgodovinopisni in kulturnozgodovinski literaturi neko njegovo natisnjeno delo, panegirično pismo o cesarju Maksimilijanu I.¹⁵ Pismo ja datirano s 27. oktobrom 1513 z dvora v Frankfurtu, avtor pa ga je naslovil na svojega akademskega učitelja, ferrarskega in bolonjskega jurista Carla Ruina iz Reggia¹⁶.

Ta Oberstainov spis smemo označiti kot primerek tistega tipa slavljenca samemu in javnosti nasploh namenjene humanistične epistole, katerega namen je redkokdaj pravo osebno sporočilo naslovljencu. Še več, humanistom velja take vrste spis pravzaprav za literarno delo, pri katerem je pisemska oblika le neobvezna in nebistvena konvencija. Kot je znano, je bilo pismo humanistom sprva sredstvo za učeno razpravo o poljubnem predmetu, pozneje pa je opazen premik v tem smislu, da postajajo pisma čedalje bolj le zbirke elegantnih fraz in besednih obratov ter sploh retoričnega okrasja, s pomočjo katerih hoče pisec briljirati pred adresatom in publiko, predstaviti svojo retorično in stilistično izvežbanost in izpričati svojo učenost in načitanost. Ker že antika ni poznala obveznih pravil za pisanje pisem, saj je njih ustroj narekoval konkretni piščev namen, je bila prednost te literarne vrste že od nekdanj predvsem njena razpoložljivost za različne vsebine. Kakor toliko drugim humanistom služi tudi Oberstainu ohlapna pisemska forma kot posoda za snov, ki sama po sebi nima nobene prave zveze z naslovljencem; zato je ta v Oberstainovi epistoli o Maksimilijanu v bralčevem vidnem polju v resnici samo na začetku in na koncu, če izvzamemo eno ali dveje mest, kjer pisec na sredi epistole nagovori naslovljenca in tako v bralčevi zavesti osveži iluzijo o pisemskem značaju svojega panegirika. Nič čudnega torej, če pisec sam z afektirano skromnostjo opravičuje ohlapnost svojega izdelka s formulacijo, ki jo v neštetih variantah srečujemo v humanistični epistolografiji, češ, pisal sem, kar mi je prišlo o cesarju na misel v naglici (tumultuarie) in neurejeno (422s.¹⁷).

Če tedaj odmislimo to, za sporočilo samo nebistveno, formalno sestavino Oberstainovega pisma, ga smemo pač označiti pravzaprav kot panegirik v čast cesarja Maksimilijana. Oberstainov namen je zarisati idealno podobo vladarja, katere popolno utelešenje hoče prikazati v osebi, ki je predmet njegovega enkomija. Po eksordiju s splošno hvalnico sledijo v nesistematičnem zporedju posamezne slavljenčeve vrline. Potem ko se pisec na kratko (53ss.) ustavi pri Maksimilijanovi bogaboječnosti in svetosti, nekoliko bolj na široko (64ss.)

¹⁴ Gl. Sodnik-Zupanec, o.c. (kot op. 6).

¹⁵ Med Slovenci je menda zadnji navedel samo naslov pisma J. Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*, Ljubljana 1908, 114, med Avstrijci, ko.ikor mi je znano, M. Denis, *Wiens Buchdrucker-geschicht bis MDLX*, Wien 1782, 400–402, ki podaja dovolj obširen opis tiska

¹⁶ O njem prim. G. Zaccagnini, *Storia dello studio di Bologna durante il rinascimento*, Genève 1930, 198 in 202s. (Biblioteca dell' „Archivum Romanicum“ serie I, 14).

¹⁷ Številke se nanašajo na vrstico pisma, kot ga objavljamo v dodatku,

označi ideal dobrega vladarja, ki mora biti po Maksimilijanovem mnenju pastir svojih ljudstev in neutruden krmar državne ladje; odlika dobre vladavine je blaginja in prid vladanih, ne vladajočih (74ss.). Od tod preide na Maksimilijanovo priljudnost in dostopnost (116ss.); tak da je cesar ne le do ljudi iz svoje ožje okolice, temveč tudi do najnižjih podložnikov in tujcev — p.edvsem Italijanov. Nato je na vrsti povečevanje največje cesarjeve vrline, darežljivosti (liberalitas, munificentia), ob kateri se Oberstajn dotakne še cele vrste drugih vidikov in etičnih načel (kakšen naj bo odnos do bogastva nasploh, nasprotovanje nalaganju novih davkov itd.). Ta izvajanja obsegajo osrednji in najboljše del pisma (171ss.). Potem sledijo v naglem zporedju še nekatere druge vrline: prudentia, bonitas, aequitas (295ss.), preudarnost in premišljenost (322ss.), omeniti je treba tudi cesarjeve vojaške odlike (343ss.) pa njegovo temperantia in continentia (359ss.). Razmeroma na dolgo je poudarjena Maksimilijanova izobraženost (399ss.), preko znane, iz antične poezije podedovane metafore („vela complicabo remis in portum festinanter excursurus“)¹⁸ pa preide pisec na splošni sklepni povzetek (417ss.).

Ta „katalog“ Maksimilijanovih vrlin seveda ni in tudi noče biti sistematičen; v njem ima avtor dovolj priložnosti za mestoma daljše moralizirajoče ekskurze; pred morebitnimi očitki se zato zavaruje z znanim retoričnim toposom, ko pravi, da ne bo napak, če se od mnovega dotakne le nekaterih stvari („e plurimis paucissima attingere“)¹⁹. Temu toposu blizu je še en dobro znan locus communis, ki ga je od antike prevzel že srednji vek in ki je pogost tudi v humanizmu in še pozneje, tako imenovani „topos nedopovedljivosti“²⁰: zmanjkalo bi mi časa, namesto pisma bi bila potrebna cela knjiga, da bi opisal vse cesarjeve odlike (27ss.); ali: kar preveč je zgledov cesarjeve darežljivosti, da bi jih mogel opisati (198s.); vem, da bi bilo mogoče povedati še veliko več, toda moja snov je domala neskončna (418ss.).

Že teh nekaj opozoril naj zadošča za pokaz, da stoji Oberstajnova panegirična epistola v kontinuiteti retorične laudacije, ki se oplaja predvsem ob poznoantični retoriki in dobiva od nje svoje spodbude in stalne vzorce ter obrate²¹. Oberstajn pri tem kombinira direktno karakteristiko Maksimilijana predvsem z ilustracijsko močjo, ki jo ima primerjava s kako znano osebo, s katero se veže predstava določene značajske lastnosti: kot Aleksander je tudi Maksimilijan Magnus, kot Antoninus je tudi on Pius, kot Augustus zasluži vzdevek Pater Patriae, kot Traianus ime Optimus (40ss.) V isti sklop spada tudi vrsta primerov, ko ilustrira veličino svojega slavljenca tako, da postavlja obenj nekaj idealnih vladarskih figur preteklosti in njihovo ravnanje. Značilno je pri tem,

¹⁸ E. R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern—München 1973, 138s. („Schiffahrtsmetaphern“).

¹⁹ Curtius o. c. 168 („pauca e multis“).

²⁰ ibid. 168ss. („Unsagbarkeitstopos“).

²¹ Prim. P. Kirn, *Das Bild des Menschen in der Geschichtsschreibung von Polybios bis Ranke*, Göttingen 1955.

da je vzeta pretežna večina teh figur iz antike od Kira do Teodozija, medtem ko sta izmed srednjeveških cesarjev mimogrede omenjena le Karel Veliki in Lotar II (61). Poleg takih primerjav s historičnimi osebamami pa uporablja Oberstain tudi metodo kontrasta, konfrontiranja svojega Maksimilijana s tipom skopega, zatiralskega, nepriljudnega ali neukega vladarja. Ti prijemi s pomočjo pozitivne in negativne primerjave mu predvsem služijo kot sredstvo za oblikovanje literarnega portreta.

Da je lahko spričo takega postopka portretiranja človeka podobna le she-matična, je razumljivo, saj panegirist s svojo pretirano hvalo riše idealiziran lik, ne pa žive osebe. Le tu in tam se kljub temu pokaže tudi kaka individualna črta naslikanega cesarja ali je govor o kaki konkretniji življenjski situaciji, v kateri se tedaj najde tudi prostor za panegirista samega (prim. 153, 205ss. ali 258ss.). V tej zvezi zasluži posebno pozornost neka Oberstainova formulacija v tistem razdelku, kjer je govor o Maksimilijanovi izobraženosti in omikanosti ter njegovem znanju ne le latinščine, temveč vsaj še petih tujih jezikov. Oberstain, o katerem je izpričano, da je bil tudi sam poliglot²², namreč na tem mestu (404ss.) pripoveduje, da mora zaradi svoje službe kdaj preskakovati iz jezika v jezik, in tako da mu je cesar še prejšnji mesec, se pravi septembra 1513, ukazal, naj mu izdela slovar slovanskega jezika („lingua Sclavonica“), ki da je med vsemi jeziki najbolj razširjen, da se ga bo lahko cesar naučil, in mu dopovedoval, naj nikar ne dvomi, da se cesar ne bi mogel tega jezika v kratkem naučiti od njega.

Iz Maksimilijanove romaneskno zasnovane biografije, iz znane „Weisskuniga“, vemo, da je bil Maksimilijan sam zelo ponosen tudi na svoje jezikovno znanje in da je govoril sedem idiomov, med katerimi je dal sam navesti tudi slovenščino²³, in to število se začuda ujemaj z Oberstainovimi besedami, češ da zna cesar latinsko in še pet tujih jezikov (poleg neomenjene nemščine torej). Seveda ne sodi v okvir tega referata razpravljanje o Maksimilijanovi jezikovni izobraženosti, temveč nam je ta anekdota iz Oberstainove epistole dragocena predvsem kot za zdaj menda najstarejše znano pričevanje izpod peresa človeka slovenskega rodu, v katerem je izražena zavest o „slovanščini“, s katero se po razširjenosti ne more meriti noben drug je-

²² Po besedah pisma, s katerim mu je bilo podeljeno plemstvo, je znal „Germanos ... Latinos, Italos, Hispanos, Gallos, Croatos [!], Dalmatos [!], Bohemos, Illiricos, Ruthenos etc. Polonos quemque suo patrio idiomate loquentem intelligere, cum huiuscemodi idiomatibus saltem principalioribus satis eleganter eloqui non ignores“ (kopialna knjiga fol. 66 r, prim. Goldinger o.c. 316).

²³ gl. *Jahrbuch der künstlerischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses* VI, Wien 1888, poglavje 69 in 28 z naslovom: „Wie der jung weyß Kunig von einem pawren windisch und behamisch lernet“, ter prav tam str. 425 *Fragmente einer lateinischen Autobiographie Kaiser Max. I.*: „studuit linguam latinam ... didicit quoque Sclavonicam, ab uno rustico faceto et duobus suis pueris nobilibus ex Sclavonia ...“ Za to romaneskno figuro kmeta naj bi se po tradiciji skrival Maksimilijanov vzgojitelj, poznejši škof v Konstanci, Thomas (Prelokar, Berlower) de Cilija (gl. zdaj moj članek, ki izide v kratkem v IV. knjigi Slovenskega biografskega leksikona — SBL).

zik. S tem mestom pa stoji Oberstajn na prvem mestu v črti, ki drži preko diplomata Žige Herbersteina, novoveškega odkritelja Rusije²⁴, do narodne zavednosti Jurija Dalmatina²⁵ in zlasti Adama Bohoriča²⁶, ki utemeljujeta vrednost slovenščine in učenja materinščine ravno s tem argumentom o razprostranjenosti slovanskih jezikov. Ne glede na to pa pri tej Oberstajnovi anekdoti preseneča že sama tiha predpostavka, da bi bilo Oberstajnu kot Kranjcu načelno mogoče sestaviti slovar dotlej neliterarne slovenščine. Vendar ostaja vse preveč vprašanj ob njegovih preskopih besedah brez odgovora, denimo vprašanje, kakšne predstave o položaju Slovencev v okviru Slovanov bi bil utegnil imeti Oberstajn, zlasti pa spričo pomanjkanja siceršnjih virov ni nikakršnega pričevanja o tem, ali gre le za sporadično anekdoto ali morebiti vendarle za kak konkretnjši, četudi nikdar izpolnjen načrt²⁷.

Toda vrnimo se k Oberstajnovi epistoli. Kot smo dejali, je po obliki pismo, ki hoče podati portret v fortissimu slavljenega Maksimilijana, in s tem v resnici retoričen izdelek epideiktčnega genosa, panegirik. Vendar je negov avtor z eklektičnim paberkovanjem pri bolj ali manj pomembnih antičnih političnih piscih pritegnil toliko splošno zastavljenih misli o idealnem vladarju, da smemo to delo označiti v širšem pomenu besede kot nekakšen „političen“ spis. Preveč bi bilo seveda pričakovati kako izdelano politično teorijo ali celo filozofijo, kajti na njeno mesto stopa zgolj moralizirajoča in idealizirajoča tendenca. Z risanjem figure idealnega monarha, z navajanjem antičnih avtoritet in s sklicevanjem nanje namreč avtor svetuje, kako je treba vladati, in postavlja visoka etična merila, po katerih se mora ravnati idealen vladar. Tipično za humanista Oberstajna, ki mu ostaja srednjeveški rimsko-nemški „imperium“ in njegova tradicija čisto na obrobju zanimanja — že zgoraj smo omenili, da v nasprotju s številnimi antičnimi zgledi več kot na kratko omeni le dva srednjeveška cesarja — je tudi to, da pravzaprav sploh ne pride do besede kaka krščanska avtoriteta, če izvzamemo eno samo mesto, kjer se sklicuje na biblijo in Hieronima (187 in 188), in še to mesto ni v primeri z drugimi direktnimi citati prav nič posebej izpostavljeno. Evidentno je, da hoče Oberstajn propagirati zares humanistične, „razsvetljenske“, iz antike prevzete ideje. Zato bi lahko rekli, da je njegova epistola v svojem jedru pravzaprav tudi že delo, ki se močno približuje tipu humanističnega „knežjega zrcala“ (Fürstenspiegel), se pravi, spisom tiste literarne vrste, ki beleži svoje prvo veliko delo v Ksenofontovi Kirupaideji in je zelo plodna skozi ves srednji vek, svoja naj-

²⁴ Prim. SBL I, 314.

²⁵ SBL I, 122.

²⁶ Predvsem v predgovoru k *Arcticae horulae*, Wittebergae 1584 (faksimile Ljubljana 1970), fol. *7r-v; prim. M. Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana 1966, 358.

²⁷ Eden izmed humanistov okrog Maksimilijana, Hans Krachenberger (Gracchus Pierius), je npr. baje na cesarjevo pobudo pripravljaj „opus grammaticale de lingua Germanica certis adstricta legibus“ (prim. A. Bach, *Geschichte der deutschen Sprache*, Heidelberg 1970, 250).

pomembnejša renesančna zastopnika pa dobi v Erazmovi „*Institutio principis christiani*“ (1515) ter Machiavellijevem „*Il Principe*“. Tako kot so ugotovili številne paralele med Erazmovo *Institutio* in srednjeveškimi knežjimi zrcali, pri čemer seveda ne gre za nikakršno odvisnost, temveč za izhajanje iz skupnih antičnih predlog, tako bi lahko ob vseh razlikah opozorili na vrsto podobnosti tudi med Erazmovim in Oberstainovim idealom vladarja. S tem nikakor nečemo trditi, da bi se Oberstain nemara s svojo epistolo že približeval Erazmu ali ga celo dosegal, reči hočemo le, da se tudi Oberstain po svojih močeh in v okviru namena, ki si ga je zastavil v epistoli, odziva duhu časa, kakor so ga formulirali in občutili humanisti: to je posredovati načela za oblikovanje in vzgojo idealnega vladarja z oživljanjem antičnih etičnih vrednot, ki jih pri Erazmu bistveno dopolnjujejo kristianski ideali. Erazmovi bolj v etiko kot zares v politiko usmerjeni nazorji so šibki predvsem v tem, da se ne sprašujejo po teoretičnih predpostavkah in puščajo vprašanje o možnosti uresničevanja svojih idealov odprto, tako da se pri branju njegove *Institutio* spričo poenostavljanja problema in njegove redukcije na etične postulate ni mogoče ubraniti vtisa nelagodnosti.²⁸ To velja še toliko bolj za Oberstainova izvajanja, kjer zvenijo gostobesedne hvalnice cesarjeve darežljivosti ob visoko donečem moraliziranju vse preveč dvorjansko in že kar vsiljivo. Toda če nam je že dovoljeno parva componere magnis, naj omenimo še eno, tudi značilno zunanjo paralelo: kot je Erazem napisal svojo *Institutio*, da bi se s tem političnim traktatom izkazal pred bodočim cesarjem Karlom V. za kvalificiranega svetovalca, tako je imel podoban namen pri pisanju epistole tudi Oberstain, ki je stal leta 1513 po končanih študijah šele na začetku svoje kariere.

Da so *Epistola de laudibus Maximiliani* kot te vrste literarno delo, se pravi, kot nekaj zasnutek knežjega zrcala, razumeli tudi sodobniki, pa izpričuje predgovor, ki ga je skoraj tri desetletja po njenem nastanku dodal izdajatelj epistole, humanist Ioannes Baptista Goynaeus iz istrskega Pirana, vidna oseba iz zadnjih humanističnih kon troverz o ciceronianizmu, poznejši piranski mestni zdravnik in verski eksulant²⁹. Leta 1541, ko je Oberstainova epistola prvič izšla v tisku,

²⁸ Prim. Erasmus von Rotterdam, *Ausgewählte Schriften*, hrsg. von W. Welzig, V, Darmstadt 1968, XIV—XVIII; prav tam, str. 113—357, tudi tekst s paralelnim nemškim prevodom G. Christianove. Specialna literatura o Erazmovi *Institutio* mi ta hip ni dosegljiva. Gl. še J. Huizinga, *Erasmus*, deutsch von W. Kaegi, Basel 1951, 103s.

²⁹ O njem B. Ziliotto, *Giovanni Battista Goineo*, medico ed umanista piranese, v: *Annuario del Ginnasio Comunale Superiore*, Trieste 1910, 3—26. Objavo Gojnejvega predgovora, ki jo dodajamo v prilogi, opravičuje tudi dejstvo, da ta Gojnejeva publikacija sicer temeljitemu Ziliottu ni znana; prav tako ne pozna njegovega spisa *Epistola ad invictissimum Romanorum regem Ferdinandum ec. a Religione et pace missa*. Per Ioannem Baptistam Goynaemum pyrrhanensem in lucem aedita, [sine loco et anno], dat. ex Hercyniae solitudine decimo tertio calendis Iunij 1540. Prim. še P. Simoniti, *Opera scriptorum Latinorum Sloveniae usque ad annum 1848 typis edita* (Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis II), Zagreb—Ljubljana 1972, št. 480—487.

je bil na Dunaju ščitenec uglednega in veljavnega prošta Oberstaina, in po lastni izjavi je pri brskanju po bogati Oberstainovi biblioteki po naključju naletel na njegovo epistolo; čeprav bi mu prošt Pavel zameril, se je vendar odločil izdati ta „clarissimi imperatoris simulachrum, et praesertim adeo vere et artificiose expressum et expolitum“, ker da je Oberstain v svojem opusku na kratko zajel domala vse, kar so o dobrem vladarju pisali Ksenofon, Isokrates, Dio Cocceianus in Plutarh, med sodobniki pa Španec Antonio de Guevara v svojem biografskem romanu o Marku Avreliju in Italijan Machiavelli v *Vladarju*. Če se že Oberstainova epistola, ki je s svojim idealiziranjem naravnana v moraličnost, primerja s tako zvenečimi imeni, smo vendar začudeni ob opozorilu na Machiavellija, ki je, kot je znano, v svojem spisu ravno izvedel radikalno in šokantno ločitev morale in realne politike. V tem moramo pač videti le retorično pretiran humanističen kompliment.

II

V prilogi objavljam tekst Gojnejevega predgovora in Oberstainovo pismo. Medtem ko je predgovor ohranjen samo v enem natisu (dunajska izdaja), je bilo Oberstainovo pismo še v 16. stoletju ponatisnjeno. V kritičnem aparatu sta obe izdaji pisma označeni s siglami V in F.

- V PAVLI AB OBER: / STAIN, CARNI, VIENNENSIS: / PRAEPOSITI, DE MAXIMILIANI ROMA / norum Imperatoris fe. memo. Laudibus, / ad CAROLVM RVINVM Iuris= / consultum Epistola. / ADIECTA HIERO: / NIMI RITII BARONIS IN SPRIN= / TZENSTAIN ORATIO HABITA IN CORO= / NATIONE REGNI BOHOEMIAE, INVIC= / TISSIMI FERDINANDI ROMANO= / RVM REGIS & c. / M. D. XXXXI EXCVSVM VIENNAE PAN= / noniae per Ioannem Singrenium Anno dni. / M. D. XLI.

Ta izredno redki tisk obsega 26 nenumernih folijev v četverki. Gojnejev predgovor obsega fol. Alv-A3r, Oberstainovo pismo pa fol. A3v-C4v. Uporabljal sem izvod, ki ga hrani Bayerische Staatsbibliothek München, sign. 4° Eur. 335/14.

- F PAVLI AB O= / BERSTAIN, CARNI, VIEN / NENSIS PRAEPOSITI, DE MAXI- / miliani Romanorum Imperatoris felicissimae me- / moriae laudibus, ad Carolum Ruinum Iuris- / consultum Epistola.

Kot kaže naslov epistole, gre za ponatis dunajskega tiska, objavljeno pa je pismo na fol. 29v-40r izdaje, ki jo je oskrbel Simon Schard(ius): *Tomus primus orationum ac elegiarum in funere illustrissimorum principum Germaniae ab obitu Maximiliani I. imperatoris usque ad haec tempora scriptarum* ... Francofurti ad Moenum M. D. LXVI.

Naša objava se razen pri očitnih tiskovnih napakah v celoti ravna po V in v aparatu ne prinaša variant, ki so zgolj ortografskega značaja. Izdajatelj drugega natisa je na nekaj mestih posegal v tekst. Sicer pa kaže F v primeri z V več tiskovnih napak in je nasploh manj skrben natis. Oberstainova in Gojnejeva ortografija je normalizirana samo glede pisave črk u in v ter i in j, pa seveda glede povsem nedosledne rabe velikih in majhnih začetnic. Moja je tudi členitev na odstavke. V citacijskem aparatu so navedene predloge, iz katerih zajemata Goynaeus in Oberstain citate. Razen treh virov je uspelo identificirati vse druge, pri čemer mora za zdaj ostati odprto, ali gre zlasti pri Oberstainu vselej za direkten prevzem ali za posredno zajemanje iz humanističnih zbirk o slavnih možeh, njihovih anekdotah ipd. To velja predvsem za vprašanje, ali je poznal grške pisce v originalu ali le iz prevodov. Kar se tiče stilističnih izposoj, bi bilo mogoče število zadevnih mest gotovo še močno povečati.

Ljubljana.

P. Simoniti.

Magnifico et generoso domino d. Martino Gusmano, invictissimi
 Ro. Hungariae, Bohemiae regis etc. intimo cubiculario, Io. Baptista
 Goynaues Istrus S. D.

Magna olim fuit, Martine Gusmane, apud doctos homines controversia, qua ratione et via genus humanum melius regi gubernarique posset. Unde cum alii aliam imperandi et reipublicae administrandae formam summo opere laudassent, Aristoteles philosophorum omnium princeps et ante eum Plato Herodotusque historiae pater eam curandae atque tuendae societatis humanae rationem ante alios probasse videntur, quae ad unius tantum, et eius quidem optimi principis, spectaret imperium. Neque enim, ut gravissimus author Homerus ait, ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ. Quod cum antiqui illi Romanorum principes considerassent, post eversam prioris reipublicae institutionem ad unum tantum rerum omnium summam detulerunt, quem novo nomine imperatorem, sed dignitatis maiestatisque pleno appellare sunt soliti. Unde tantus temporum cursu imperatorum extitit numerus, ut videatur prope infinitus. Quorum alii cum vitiorum flagitiorumque omnium exempla et documenta ediderint, quales Vitellius, Caligula, Commodus, Nero, Domitianus, Iulianus et reliqui extiterunt, quis non eorum memoriam quaeso ex hominum animis plane delendam existimet? et contra bonorum omnium, Marci, Vespasiani, Pertinacis, Iustiniani et aliorum perpetuo celebrandam et in coelum laudibus extollendam arbitretur? idque non solum, ut merita eorum virtuti praemia persolvantur, verum etiam, ut successorum suorum animi ad eorum facta imitanda incitentur.

Ex quorum ordine cum unus fuerit ex maxima et nobilissima Austriaeorum principum gente Maximilianus, invictissimus Romanorum imperator, qui morum et vitae integritate et innocentia, qui rerum gestarum domi et foris gloria, qui virtutum omnium insignibus praeditus christianae reipublicae illuxerit, quis non, quaeso, eiusdem optimi et praeclarissimi principis laudes tanquam suavissimum quoddam acroama avidè et attentissime audiat, praesertim cum verum eum, ut uno Homericò verbo complectar omnia, λαὸν ποιμένα extitisse congosci queat, inter multos alioquin (ut Euripides ait) δημοβόρους βασιλέας. Quapropter cum id facile mihi ipsi persuasissem futurum esse, ut alacri et erecto animo intentisque etiam oculis unusquisque tanti principis simulachrum quasi expressum quoddam contempleretur, quod diebus hisce superioribus apud Paulum ab Oberstain Carnum, Viennensem praepositum, meorum studiorum unicum Mecaenatem, forte compereram, in lucem aedere volui.

Cum enim omnes fere instructissimae bibliothecae suae forulos excusissem, quod ut facere mihi liceret, quae est eius singularis humanitas, is multo ante mihi concesserat, incidi forte in hanc epistolam, quam de Maximiliani laudibus ad Carolum Ruinum iurisconsultum olim conscripserat. Quam cum avidè perlegissem et summam etiam ex eadem voluptatem percepissem, haud potui me continere, quin ingemerem, tanto videlicet in squallore et situ iacere obrutum clarissimi imperatoris simulachrum, et praesertim adeo vere et artificiose expressum et expolitum. Quapropter, etsi summo opere dubitarem, quoniam id animo laturus esset Paulus, si eam in lucem

protulissem, tamen volui potius eius incurrere reprehensionem quam diutius ferre et perpeti nobilissimi principis pulcherrimam elegantissimamque animi imaginem sepultam esse. Quam ex profundis erutam tenebris in hominum oculos prodeuntem tibi imprimis dicare placuit cum ob tuam singularem Austriacae gentis principes fidem et observantiam, tum ob praeclara et immortalia beneficia in me collata, tum ob summam tuam denique virtutem, humanitatem et morum vitaeque laudem et innocentiam, ut silentio interea praetermittam perpetuum tuum in iuvandis atque ornandis studiosis hominibus studium et diligentiam singularem.

Perspicies autem in ea commode et breviter eum ipsum Paulum prae-positum complexum esse plurima, quae in Cyri institutione Xenophon, quae in oratione ad Nicoclem Isocrates, quae Dion in libro de regno, quae Plutarchus, quae denique in Marci Aurelii vita Hyspanus ille tuus aut Italus noster Machiavellus in suo de principe opusculo docte comprehenderint. Neque ea quidem ex fictis et commentatiis quibusdam fabellis ad tantum principem ornandum assumpsit, ut multi fere quotidie facere solent, verum ex illustribus illis atque insignibus eiusdem virtutibus, ad quas etiam meritis laudibus extollendas, si diuturnior vita ei contigisset, Bilibaldus Pyrchaime-rus venire decreverat, et Iohannes Baptista Egnatius copiosissime perse-cutus esset, nisi vivente eo in adulationis suspitionem incidere timuisset.

Adieci autem ad eam Hieronymi Ritii baronis in Sprintzenstain ora-tionem de Ferdinandi clementissimi et liberalissimi regis tui laudibus in Bohoe-morum conventu habitam, iamdudum a me in eadem bibliotheca repertam, quae cum ob authoris ipsius dignitatem eruditionemque singularem, tum ob id etiam, quod de eo principe agat, quem tu post Deum opt. max. in primis observas et colis, a te legi amarique debet. Paulus enim de Maximiliano Ro-manorum imperatore, Ritius autem de Ferdinando Romanorum rege, ille de Austriacae familiae nobilissimo principe, hic de eiusdem gentis praeclarissimo duce, rursus ille de munificentissimo copiosissimoque beneficentiae et vir-tutum omnium fonte, et hic denique de liberalitatis ipsius auctore pretrac-tant. In eo formam optimi illius imperatoris expressam animadvertes, qui, ut apud Xenophontem Chrysantas ait, nihil differat a patre optimo, in hoc autem eius regis imaginem contemplaberis, qui deorum liberalitatem immor-tales omnes in suis iuvandis et adornandis sit imitatus. Quod quantis laudi-bus sit celebrandum, Galenus noster ad Pisonem copiosissime declaravit. In hoc vero consilio factoque nostro in primis concupivimus, ut clarissimi et invictissimi imperatoris regisque nobilissimi memoriam illustriorem red-deremus, deinde, ut alios etiam principes ad eosdem imitandos aliquantulum incitarem, tertio, ut gratos nos esse homines et beneficii non immemores cognoscere posses. Quae si omnia, ut optamus, aut saltem aliqua consecuti erimus, dabimus etiam sedulo operam, ut ad te in posterum de nostris quae-dam mittamus. Vale ex Vienna Austriae pridie Idus Februarii anno Domini M.D.XXXXI.

11 *Il.2,204*

30s *Il.4,296 etc.*

32 *cf. Il.1,231*

59 *sc. Antonio de Guevara, Libro del emperador Marco Aurelio con relox de principes*, ed pr. Valladolid 1529.

64 Willibald Pirkheimer (1470—1530).

65 Giovanni Batt. Civelli Egnazio (1473—1553)

78 *Cyr. 8,1,1: ἄρχων ἀγαθὸς οὐδὲν διαφέρει πατρός ἀγαθοῦ.*

81 *περὶ θηριακῆς 2 (Kühn XIV, 217): ἐπεὶ μὴ μόνον τῷ παρὰ θεῶν ἔχειν τὸ βασιλεύειν ὑπερέχουσιν ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῷ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ἅπασι μεταδιδόναι ἡδέως, ὥσπερ καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ τῷ ἴσῳ καὶ τοσοῦτῳ τὴν εὐφροσύνην ἔχοντες, ἐν ὅσῳ περ καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δασάζόμενοι διατίθενται καὶ νομιζόντες τὸ μέγιστον εἶναι τῆς βασιλείας μέρος τοῦ κοινοῦ σωτηρίαν κτλ.*

Paulus ab Oberstajn Carnus, artium, philosophiae et utriusque iuris doctor, sacratissimi Caesaris Maximiliani a consiliis et secretis, magnifico et clarissimo viro domino Carolo Ruino de Regio, iurium omnium doctori totius Italiae celeberrimo, domino et praeceptori suo amantissimo, salutem.

Proximis ad te meis litteris arbitror te abunde cognovisse, quae com- 5
moda habeamus quibusve deliciis perfruamur nos aulici et quam beati ac
foelices simus hoc tempore, opinantes pro amore in nos tuo hoc tibi maxime
voluptati esse teque summopere pro tua et humanitate et modestia laetari
potius quam huic tantae foelicitati nostrae invidere. Cui non ingratum fore
censeo, si tibi in praesentiarum quoque nonnulla de divo Maximiliano Ro- 10
manorum imperatore et domino meo clementissimo significaverim arbitra-
tus me gravissimae affinem culpa, si tanti Caesaris, quo mitioris ingenii,
mansuetiorem et humaniorem puto neminem, praestantissimos cultum et
habitudinem taceam, qui Caesarea gravitate et augusta maiestate veneran-
dus, qui omnium virtutum genere conspicuus facit Germanos ac subditos 15
suos foelices fortunatosque censer, quod talem habeant, quod huic Cae-
sari pareant, quod huiusmodi gubernentur moderatore, qui nihil nisi pium
aut sanctum cogitet, nihil nisi honestum disponat, nihil nisi iustum efficiat,
cum turpia semper aspernatus laudanda probat et nititur, in quo ea collecta
sunt vera bona, et quidem omnia, quae in universo mundi circuitu esse potue- 20
rant, a quibus natura videtur in hunc Caesarem cuncta transtulisse admiranda,
ut non secus quam fulgentissimum sydus velut inter tenebras emicaret ac
densiore caligine paulisper depulsa umbras extenuaret et minus molestas
tolerasque praerberet, cum omnibus exemplo esse queat, quae privatos de-
ceant, nedum Caesarem, qui, quantum subditos et censu et opibus, dignitate, 25
authoritate et potentia praecellit, tanto eisdem quoque debet virtutibus et
probitate praestare, ut, quae possidet, iis viro digno iudicetur. Etenim si huius
divini Caesaris ingenium, probatissimos mores et animi magnitudinem re-
censere libeat, vereor, ne scribentem tempus deficiat neve epistolae modum
excaedam, namque iusto volumine opus esset singula, quae in hoc insunt 30
Caesare, cui nihil ad perfectionem abesse constat, commemorare.

Sed ne videar comminisci et vana proponere falsaque suadere, non ab
re fuerit e plurimis paucissima attingere et ex innumeris delibare potiora,
quibus unicuique facile constet hunc Caesarem (est enim ad unguem factus
homo) plus divinitatis quam humanitatis habere, ab omnibus esse merito 35
amandum reverendumque, in quo non desyderantur, quaecunque in perfec-
tissimo principe requiruntur, quem veluti recte vivendi normam decet omnes
contueri imitandumque proponere, cum possit quattuor illis memoratu dig-
nis et ad constituendum demonstrandumque optimum principem necessariis
cognominibus insigniri atque censer, qualia sunt haec: Magnus, Pius, P. P. et 40
Optimus. Quorum unum ex rerum gestarum magnitudine Alexandro Macae-
donum regi inditum fuit, aliud ex multiplici, qua usus fuisse fertur, pietatis
ratione Antoninus Romanorum imperator peperit, patris vero patriae appella-
tionem Augustus, qui de ea toties fuerat bene meritis, ex patrum conscrip-
torum et Quiritum consensu frequenti senatu est consecutus, optimi autem 45
cognomen Traianus merito accepit perinde ac peculiare ex senatus populi-
que Romani appellatione.

Quibus sane cognominibus non minus iuste quam superiores illi hic
idem Maximilianus donari posset, cum usque quaque ita se gerat, ut haec
illum cognomina comitentur invitum. Quae etsi prae modestia respuit et, ut 50
opinatur, merito recusat, tamen ea illique sibi adsciscere vendicarique lice-
ret, quandoquidem nulla in parte ab officio vacat.

In primis deum adeo metu et venerat ut alter prope rex nullus, cui
cuncta bona, ut decet, refert accepta non imitatus plerosque principes, qui
in rebus secundis divinae maiestatis aut non meminerint aut eandem contem- 55
nant, iam demum memores, ubi aliqua graviore clade praemuntur, eisdem
blandiri desinente fortuna. At hic Caesar pientissimus verae religionis in maxi-
mis et minimis perquam studiosissimus atque observantissimus, quippe qui

60 in asserenda pontificia dignitate praeter alias heroicas suas virtutes iurisdictionem et libertatem ecclesiasticam constantius fovet et tuetur, quam olim Carolus Magnus ac post eum Lotharius eius nominis secundus fecere, licet plus pontificum maiestati detulerint quam caeteri omnes Germanici sanguinis exacti Romanorum imperatores. Assertit enim divinitatem in humanis quoque aemulari oportere et principem esse veluti populorum pastorem aut nauarchum autumat, utrunque et accommodate et sapienter.

65 Ut enim pastor gregem curat, ut totus se recte habeat atque nitidior sit, quoad eius fieri possit, ne minime quidem oviculae cura posthabita, sic oportere totum reipub. corpus curae esse illi existimat, qui principatu pollet quique alios suo ductu auspiciisque gubernat, ne aliqua ex parte respublica manca sit atque imminuta. Etenim grex praepinguis et numerosus ut pastorem commendat, sic civitas florens et fortunata ac opulenta laus est principis, qui sui ipsius commodis minus consulens ad publicam, quicquid agit, utilitatem referre debet: ut enim tutela, sic reipub. procuratio gerenda est, ad utilitatem eorum scilicet, qui commissi sunt, non eorum, quibus committitur.

70 Quam gravissime igitur errant ii principes, qui suam, ut vocant, utilitatem procurantes malunt miseros subditos deglubere quam tondere, inde vitiorum elementa emungentes ac minime considerantes principem, ut inquit Seneca, reip. animam esse, rem vero publicam corpus principis, cuius interest rempub. tueri atque fovere non secus ac proprium corpus, cui dum parcit, sibi ipsi parcit. Et sane, ut olim ad Augustum in senatu Romano dictum fuisse fertur, ingens est gloria principis rempub. magis amare quam filios.

Quod autem Caesar ipse sit instar nauarchi, facile comprobatur. Ut enim gubernator semper respicit ad salutem navis et vectorum, sic princeps respicere debet ad salutem subditorum. Nautis necesse est intueri coelum, pelagus, terras, ne uspiam navigium periclitetur, nec licet illis totam dormire noctem. Itidem principis est cuncta pro civitatis salute speculari et subditis dormientibus vigilare, quorum protectio ipsius principis tutelae commissa commendataque est. Gubernator clavum tenens navigium solertia regit anxius et pervigil, cum interea navigantes persaepe ludant, cantillent et commensentur otiosi et securi rerum omnium. Princeps clavum reipub. vigilantia et consilio moderatur prospiciens, ne uspiam periclitetur, cum interim cives et subditi otio perfruantur et colant genialia, de principe illud Vergilianum merito concinentes:

In te omnis domus inclinata recumbit.

95 Quam ob rem satis liquet a sapientissimo Caesare prudentissime principem comparari et pastori et navis gubernatori, cum principatus nequaquam res pigra sit, sed laboriosa, nec otio nec animi relaxatione diffluens, sed laboribus, curis vigiliis inquieta. Quae boni principes non renuunt, dum suis prodesse student, atque haec aegre non sustinent, utpote premia opum et honorum, quae inde consequuntur, cum, ut perhibent, honos absque onere non detur, quemadmodum et author est Horatius:

Nihil sine magno
vita labore dedit mortalibus.

105 Quibus hic idem Caesar et dici et iudicari merito debet deus quidam terrenus, id quod olim ab Athanarico Gothorum rege de Theodosio imperatore dictum fuisse memorant, cum et optima dicat nec non pulcherrima faciat, quemadmodum Agesilaus ille magnus olim respondisse fertur interrogatus, quo nam pacto quis apud mortales gloriam consequeretur.

110 Quae quidem omnia in Maximiliano imperatore passim omnes annotarunt asseverantes nihil nisi honestum ex ipsis ore solitum audiri, nihil temere dici, sed omnia praemeditata et consulto emanare, quippe qui mentem, ut praecipitur, semper cum lingua coniunctam habet, unde non effundantur labsantia verba nec prodiit inanis et vana garrulitas, sed omnia cum mira quadam gravitate plena prudentiae, plena sapientiae, auditu iucunda et exemplo utilia proferuntur.

115 Quo vero pulcherrima faciat, hoc in primis, quod in principe longe speciosissimum est: iugiter servat accuratissime, ut sese omnibus obvium faci-

lemque exhibeat et desyderia adeuntium benigne et comiter audiat non minus ex hac adeundi facilitate laudandus, quam olim Pompeius Magnus fuerit a M. C., aut post eum Traianus imperator, qui ab historicis ob admissionum facilitatem celebratur. Etiam iureconsulti in proconsule ac praeside provinciae velut officium necessarium deposcunt, ut et singulorum desyderia audiant et in adeundo se faciles praebeant. Proinde ad hunc mitissimum Caesarem aditus sunt omnibus usque adeo faciles et expositi, ut nihil facilius, cuius mira est pene incredibilis aurium patientia, ut nullius garrulitate confundi et succensere videatur paratus vel supplices libellos accipere vel audire, quamdiu quis exponere voluerit, non immemor, quam iuste Philippus Macaedonum rex fuerit olim increpatus ab anu paupercula, quae, cum illum adisset rogans, ut causam suam audire vellet, neganti Philippo sibi otium esse, tunc illa exclamavit: Etiamne regnabis? tanquam imperare non debeat, qui subditos adeuntes aut alios quoque audire contemnit; quod verbum demiratus Philippus et illam diligenter audivit et caeteris deinceps facillimum se praestitit. Qualem hac tempestate sese omnibus exhibet divus Maximilianus in ipsa quoque venatione, qua plurimum delectatur voluptate, detestatus eos principes, quorum aditus non modo alienis, sed domesticis etiam plerumque difficiles, aures superbae et contumeliosa dicta, qui caeteros non dignantur alloqui, sed reconditi versantur inter Gnatones, parasitos, monstra et umbras hominum, qui consulunt vitandam esse in audiendis civibus molestiam et colludendam potius remotis arbitris aut de ineptiis blaxterandum adhibitis janitoribus, qui subditos venientes aditu prohibeant, et iustitiae curam imperitis et iniquis demandandam suadent omnia pervertentes et in principe odia subditorum concitantes.

Hic igitur Caesar humanissimus non solum non respuit aut reiecit adeuntes, sed imitatur Augustum Caesarem, qui trepidantes accedere comitate invitabat, quod Alexander quoque Romanorum imperator mox fecisse traditur, qui suis vocatis dicebat: Quid est, quod nihil petis? an me tibi vis debitorem fieri? Pete, ne privatus de me quaeraris. Haec itaque exempla imitatu digna et meminit et servat, cuiusmodi est et illud Adriani, qui in colloquiis subditorum et humillimorum civilissimus fuit. Cui plane similissimus hic Caesar noster optimus audit tabellarios non minus quam viros a secretis aut abiectissimos quoque, solitus item post prandium aut a caena referre aut clarissimorum virorum apophthegmata, causas rerum aut urbana stemmata ommissis laedoris. Ubi ego etiam frequens studeo adesse, scilicet ut intersim per quam diligentissime tali et tantae lectioni, quam iure merito ita appellare liceat, cum sit tam docta et audientes attentos, dociles et benevoles reddat, cuius ego sermone nunquam pertesus, sciens me non male et sine fructu illud ablocare tempus audiendo divinum illum Caesarem, quem quanto magis audio, tanto magis affecto audire loquentem.

Qua in re non multum tamen temporis conterit, ne diutius dimoretur expectantes, ad quos post paulo exurgit audiendos, quibus honesta petentibus nihil prorsus denegat singulorum annuens votis, quae iusta probentur, recordatus memorabilem meritoque laudandam Titi Vespasiani vocem asserentis non oportere quenquam a sermone principis tristem discedere, quam ob rem ammisisse diem putat, quo non in aliquem vel in alienigenam etiam beneficium contulerit, admittens non suos tantum, sed etiam peregrinos, quos aliqua saltem probitatis et virtutis praeditos adumbratione didicerit. Reliquos enim eliminat et repellit, quales sunt siccarii, detractores, calumniatores, oblocutores et aliorum virtuti invidentes, et caetera hominum monstra prorsus avertatur et odit, contra vero, quia bonus bonos amat, innocentes et pios amplectitur et fovet, his opitulatur, his ultro alimenta largitur.

Memorare vix possemus, quot Itali aut aliunde externi et extorres ad hunc munificentissimum eundem et pientissimum Caesarem, in cuius pectore liberalitas peculiarem sibi sedem delegeris constituisseque videtur, velut ad tutissimum portum se recipiant nulla re necessaria carituri. Quibus illico post cognitam virtutem receptis facile succurrit eorumque opera interdum utitur in rebus, ut semper solet, honestis, nec tantisper expectat, donec ab

eisdem rogetur, sed interiectis aliquot diebus nunquam immemor, quibus succurrendum sit, mandat quaestoribus, ut pecunias errogent huiusmodi peregrinis pro ipsorum alimentis, quem putet aegere quosque prae pudore
 180 poscere non ausos dicerit. Quorum spem ad maiora quoque consequenda excitat in posterum perquam abominatus eos principes, qui sibi duntaxat divites et opulenti, amicis vero sese pauperes mentiuntur non desinentes undecunque avidius congerere perperam putantes satius esse rebus partis
 185 temperare quam in alios elargiri, quorum ridiculam opinionem vanamque sententiam iure optimo damnat idem Maximilianus subinde repetens evangelicam sententiam, qua praecipitur esse utendum liberalitate, cum ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, hoc est, de divitiis, quae ab iniquitate
 190 proveniunt, quandoquidem repente factus dives, ut inquit Hieronymus, aut iniquus aut haeres iniqui, quales tempestate nostra complures noscimus malis artibus subito locupletatos et perinde ac Mar. Crassi haeredes erecto supercilio ac magno fastu per popularem turbam incedentes et quempiam obviū caput nudantem et salutantem clauso labello vix inspicere dignantes.

Quibus in malam crucem dimissis, ne videar in satyram transire, ad
 195 inceptum redibo libentius de optimo Caesare dicturus, qui in omnes exercendae liberalitatis materiam quaerit occasionemque rimatur, qua in singulos munificentissimus comprobatur. Cum vera sit liberalitatis imago, velim, ut par esset munificentiam suae maiestatis referre, videor non inventurus exitum, cum subinde occurrunt plura in hoc genere virtutis exempla, quae pene
 200 infinita sunt, quibus et domi et militiae saepius usum in plurimos locupletissimi extant testes undique, qui et a veteranis et tyronibus adeo colitur, ut singuli pro ipsius Caesaris gloria et commodo parati sunt fortunarum et capitis subire periculum. Dispereant igitur ii principes, quibus pecunia quam hominum benevolentia charior est, calumniantes illum divinum Caesarem
 205 Maximilianum dominum meum clementissimum, quod nummis careat, quia ne obulum quidem, ut delyrantes aiunt, habeat. Nam is mavult bonis suis expoliari largiendo quam de aliis non bene maerendo multa possidere memor pusilli animi esse potius optare divitias quam ad beneficentiam liberalitatemque convertere, qua plane nulla virtus, praesertim in principe, dulcior est, cum liberales maxime omnium diligantur et in se cunctorum studia conciliant. Et sane munificus imperator, ut sapientis viri sententia est, et rei et famae
 210 consulit. Lucratur enim gloriam, cum det pecuniam reversuram. Namque quicquid in subditos manat a principe, redundat in principem, quocirca non alienum a vero constat esse illud cantatissimum:

215 Extra fortunam est, quicquid donatur amicis,
 quas dederis, solas semper habebis opes.

Ignorant ergo sordidissimi et ignavissimi nebulones, quis sit verus divitiarum usus quaeve earum pulchritudo et in qua re consistat. Quae ideo quaerendae non sunt, ut defossae et reconditae nobis imperent et servos habeant
 220 anxios veluti rem sacram tangere metuentes nec inde plus voluptatis quam ex inani pictura captantes, quibus ita parcendum est, ut eisdem tanquam dominantibus mancipati videamur ordine praepostero, cum ad usum nostrum praesto esse debeant et famulari, non ut illis serviamus veluti captiva mancipia.

225 Quod cum praeclare noscat sapientissimus Caesar, consulto largitur et studet, ut sua ipsius munificentia in plures diffundatur, nec abstinere tantum pertesus aut metuens, quod fons liberalitatis exhauriatur, cum pro comperto habeat magis abundare, quo in plures munificentia utitur, cognoscens id esse multo et sapientius et laudabilius moderata expectare et habentibus
 230 aurum imperare quam opes possidendo infinitas invisum esse et innumeris ex avaritia subiacere periculis, quibus liber est, quisquis hominum benevolentiam mavult quam opulentiam plurimis insidiarum laqueis et invidiae obnoxiam. Quod nisi ita sentiret Caesar optimus, quis eo ditior? quis maiores copias possideret? quis magis abundaret? cum et tam latum et tam opulentum
 235 habeat imperium, ubi ei quicquam deesse non potest.

Vere igitur Caesareum esse putat et id se dicere cognoscit, ut omnibus et praesertim bonis prosit, honestos augeat, aliqua laborantibus necessitate succurrat, sponte liberalis, sponte munificus, sponte beneficus, quod perdifficile est cognitu. Namque aliqui, quos ipse novi, perniciosi et scaelerum machinatores conati sunt persaepe mitissimo Caesari avaritiam persuadere et edocere novas quasdam artes extorquendi a subditis pecunias, sic se gratificari posse falso putantes. Sed tantum abfuit, ut iis assentiri vellet, ut ob tale consilium eosdem aversatus abhorreat, ratus ex Apolonii sententia divitias illas fugiendas, quae ex collatione tributorum a gementibus hincinitus proveniunt, adstruens illud quoque Vespasiani dictum id aurum esse sordidissimum, quod ex lacrymis oriatur. Proinde Caesar pientissimus dat operam, ut e suo potius largiatur, quam more avari saevientis alienum appetat, imitatus in hoc Cyrum Persarum regem, qui aiebat se ob id pecunias desyderare, ut amicis subveniret; nam dum, inquit, amicos divites reddo, hos mihi thesauros comparo, et longe quidem fideliores, quam si ipse domi thesaurum defodissem. Cuius sententiam sapientissime secutus liberalissimus Caesar Maximilianus non arcam, sed animum divitem appellare solet, non ignorans hos fovet, hos alit, aliis abunde largitur, solitus frequenter hoc dicere se pauperem esse principem inter suos divites et Caesarem, quo in plures beneficium confert, eo magis Deum imitari pro omnibus alimenta producentem atque ita de cunctis bene mereri. Proinde sic ad divinitatem, cuius vicem in temporalibus Caesar gerit in terris, propius accedit.

Sed audi, quaeso, celeberrime doctor, rem auditu iucundam nec indignam relatu, quod hic idem Caesar quibusdam e quaestoribus et procuratoribus suis ultro concessit, ut se inscio liceat eis alicui aegeno aureos erogare ex pecunia Caesarea, aliis quinos, aliis plures et ad summum denos; nec eo amplius, quandocunque id recte factum norint, nec aliam in tali negotio reddere rationem coguntur, sed dicentibus huiusmodi aureos inter inopes esse distributos, illico acquiescitur ex Caesarea constitutione, qua sanxit, ut a decem aureis vel citra singulis vicibus sua valeant autoritate pauperibus elargiri ex Caesareo fisco, ubi oportere et auxilio opus esse censuerint.

Sed quid pluribus sit opus argumentis? cum unico hoc incomparabilis huius munificentissimi Caesaris liberalitatis virtus satis superque comprobari possit, videlicet quod singulis in negotiis etiam propriis aut eorum, a quibus sunt missi aulam Caesaream sequentibus quoties vel Caesaris vel suorum agentum causa in eorum expeditionibus plus aequo distintur, non solum impensas necessarias, quas, quamdiu in ea quisque pro assequenda (sic distentus) sua expeditione steterit, fecit, verum viaticum quoque ipsum ad propria redeundi erogare semper sit solitus, existimans forte indecorum fore, ut quis ope sua Caesarea indigens quid in ea assequenda detrimenti seu dispendii patiatur. O divinum Caesarem et unicum vere liberalitatis specimen in terris, cuius munificentia alieni sustentantur, indigentibus succurritur, sui vero maiorem in modum augentur, quorum nullus non locupletatus est, nemo inter ministros clientesve, quem pigeat aut taedeat servitutis! Quo fit, ut famulari quisque Caesari nequaquam ingrato vehementer affectet, solito bene merenti cumulatius praemia rependere. Itaque seriatim pro gradu et qualitate contentus est quilibet, cuius ad maiora quoque spes non vana elluditur nec frustrata deprehenditur, cum sub mitissimo Caesare nunquam iudicium divitum sordidorum, qui, quo plura possident, eo magis pauperiem metuunt, quos latet, quid sibi velit tanta avaritia inter plurima, quibus abundant, sua quenque mercede fraudulent et ingratitudine per summum nephas utentes, quibus ea quoque desunt, quae possidere videntur haud unquam considerantes nihil esse praestantius nihilve amabilius liberalitate. Quae ut olim Caesarem dictatorem, ut Alexandrem Magnum atque complures alios immortalitate donavit, sic Maximiliano aeternam gloriam parit, qui tantum lucratur, quantum erogat. Dando enim pecuniam acquirit gloriam, gratiam, benevolentiam, ac eo magis, cum habeat bonitatem cum maxima liberalitate coniunctam praeditum cunctis politicis virtutibus, quae venerabilem, amabilem desiderabilemque effi-

295 ciunt, ac eo magis, cum in ipso summa prudentia perspicue dignoscatur cum mira quadam, ut diximus, bonitate, sine qua prudens nemo esse potest, ut sapientissimi prodiderunt.

Impossibile est prudentiam carere bonitate. Non igitur quisquam prudens esse potest, nisi idem sit bonus, qualis ex professo est ipse Maximilianus
300 continue circumspectus, ut, quicquid agit, ab aequitate ne tantillum quidem discrepet, ad quam semper putat omnia referenda, caute interim peragens, quicquid molitur, ne, cum artes et actiones probe noscat et fallacias moresque habeat exploratos, videatur temere et impovide circumventus. Proinde in actionibus quibuscunque, ut decet, sapientissime cunctatur, aliquando expertus moram plaurumque salutarem et festinationem semper improvidam et
305 coecam, id quod Fabius Maximus apud Livium Paulo Emilio suadet, contra vero non properanti clara et certa esse omnia, quae prius mavult pensitare, librare et ita prospicere, ne recluso pectore pateant insidiantibus atque malignis, a quibus timidum pro cauto, nemo ita circumspectus est et sagax, ut
310 pro perito belli calumniose appellari floccipendit, advertens magis, ut agentem potius ratio quam fortuna ducat, cum recte consideranti cuncta succedant, ubi non suo tantum iuditio fretus est, cum nemo tanta praeditus sit prudentia, ut omnibus horis sapiat, nemo ita circumspectus est et sagax, ut non aliquando labatur et coecutiat, quin optimos et probatissimos consulat,
315 quid in re agendum sit. Quorum consilio nititur et recte momentibus libens obsequitur, asseverans multo aequius esse, ut ipse tot amicorum consiliis adhaereat, quam tot et tales amici suam unius voluntatem sequantur, deridens eos, qui, cum rerum experientia careant, ignorantes, quo ratio, quo ferat error, nolunt consiliarios habere falso putantes se cuncta solos novisse atque ita sine monitore expedire perfacile posse, quicquid in horas praeter
320 solitum emergat.

Proinde Caesar prudentissimus, nam solerti ratione perpendit comper- tum habens cuncta fieri meditatione meliora et factu faciliora iuxta illud, Periandri Corinthii non minus vere quam eleganter dictum μελέτην τὸ πᾶν,
325 id est, meditationem esse totum, quandoquidem is solus rei gerendae est effi- cax, qui negotium omne prius meditatur. Etenim locare sedes et bellum ge- rere aut pellere, ut inquit Ausonius, magna modicaque agere volentem medi- tari decet. Seniores enim omnes incaeptis sumus, si meditatio rei gerendae defuit. Cogitare igitur oportet in rebus omnibus, quid gerendum sit, cum
330 improvidos et inconsultos sors, non consilium regit. Qua ex re dixit Sallus- tius: Consulito, et ubi consulueris, mature facto opus esse, ut C. Iul. Caesar dictator his quoque verbis prae se tulit, scilicet: Diu delibera et celeriter confice, cum omnia prius consilio quam armis, ut ait Terentius, experiri deceat. Namque res magnae, ut inquit Cicero, geruntur consilio, ratione et
335 sententia.

Meditatur ergo sapientissimus Caesar, ut omnia fiant ad libellum et normam, ne quid deliret amussis neve, quod maxime dedecet, cogatur dicere: Non putaram, quod cum domi, tum belli turpe est, ubi Martis an-
340 pitis error emendari non potest. Quocirca ubi videtur opus, cum suis exa- minat tanta et fide et taciturnitate, ut, quid decretum constitutumque sit, vaferrimi quoque exploratores scire prorsus nequeant, prisquam exitum norint.

Quae quidem omnia cum et tuto et foeliciter moderandis subditis ac- curatissime servet, tum vero in re militari, quam adeo callet, ut cunctis gen-
345 tibus sit formidabilis, et praesertim iis, qui illum fatentur expresse belli fulmen, quo quidem iustis ex causis attritae subactaeque sunt ingentes provinciae, fortissima castra urbesque munitissimae et caetera ditioni suae maiestatis subiecta, quae hoc idem apertissime fatentur, ubi mirifice osten- dit duas illas virtutes, iustitiam scilicet et fortitudinem, quas Homerus velut
350 regis praecipuas hoc carmine probat:

Cum ille bonus pugnator erat dux optimus idem, quem versum Alexander Magnus adeo celebrabat, ut eum censeret omnibus aliis versibus Homericis anteponendum.

Cumque hic Caesar prudentissimus militis munia, ubi necesse erat, intrepide et graviter adimpleret atque perficeret suae industriae fuscis fugatisque hostibus victoria potiretur et domitis gentibus pene innumeris debellatisque nationibus eidem recte gloriari liceret, nemo est, qui velut iactatorem et ostentatorem deprehendere sugillareque voluerit, adeo cunctis in rebus modum et omni loco, ut Caesaris est, decorum servat, quem et temperatum et continentem novere, quicumque eum experti sunt. Quo nihil in principe potest esse praeclarius, cum in maxima peccandi licentia non peccet, imperiosas libidines frenet et appetitiones coerceat exultantes arbitratus non minus Caesareum esse opus seipsum vincere quam hostes acerrimos edomare. Nam quem magis admirabere, inquit Seneca, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate, cum facilius sit multo gentes barbaras impatientesque alieni arbitrii regere quam animum suum continere et tradere sibi. Ad quod etiam laudatissimus poeta Horatius libro carminum secundo, oda secunda, hac sententia pulcherrime alludit:

Latius regnes avidum domando
spiritum, quam < si > Libyam remotis
Gadibus iungas et uterque Penus
serviat uni.

Proinde dat operam Caesar optimus, et quidem immensam, non ut novis sceleribus coinquinetur et viciis, quod plerique faciunt blandientes fortunae deliciis immersi, summa ope enitentes, ut indies fiant perditiores evadantque turpissimi, at potius studeat enixe, quo liberior vivat nullis flagitiis mancipatus nec eorum viciorum servus, quae in alios cadunt. Quem quis unquam et cognovit et notavit ullum vel iracundiae vel irae signum edentem? ac non eam potius tanta animi moderatione ita reprimentem, ut nusquam appareat et erumpat? Cui quidem qui resistit et moderatur, is nimirum se ab insaniam ac furore liberat, quo impellente solemus in multa etiam poenitenda ruere praecipites. Nam cum caetera vicia, ut auctore Seneca, impellant animos, ira praecipitat. Quam cum assidue comprimat Caesar moderatissimus, quid praestantius, quid laudabilius, quidve magis salutare et dici et excogitari potest? Ubi prae caeteris viciis in hoc potissimum cavet utpote plurimorum malorum fomentum. Quod sane vicium tam deforme est, ut praeter pessimos, quos parit, effectus ex eo quam fiunt irascentium facies et faedae visu et horrendae, ut flagrent oculi, ut capilli surrigantur et inhorrescant, ut ore solito multus rubor ac pallor erumpat, ut labra mordeantur dentesque fremant, cum nihil tale in Caesare optimo deprehendatur! Quem aliis carentem viciis et cupiditatem et libidinem velut Furias accuratius evitantem si quis neget irae penitus expertem, nunquam tamen probabit hunc Caesarem ex ira prorupisse in contumeliosa verba, convicia, clamores et minas caeterasque huiusmodi, sed duntaxat tunc solito frequentius expuisse nihil omnino loquentem. Adeo iram compescit et subitus in se motus suffrenat et potentissimos in se moderatur affectus, tanta praeditus gravitate et Caesaream vere maiestatem ubique prae se ferens, ut sola facies (id quod de Priamo dixit Homerus) imperio digna iure optimo videatur.

Cum et doctrina quoque bonisque disciplinis excultus ac Latinae linguae nequaquam ignarus, non enim deest illi undecunque Latinus sermo, tum vero plura, id est, ad minus quinque peregrina idiomata callet, inter quae etiam et vulgare vestrum, quod apud vos vocatis el parlar lombardo o vulgar over italiano, peritissime edoctus, quibus aequae ac vernaculo patrioque sermone promptissime utitur, solitus aliquando me instigare ad dicendum his verbis: Parla italiano, dum me contingat iuxta negotiorum et rerum gerendarum et qualitatem et exigentiam in sermonem diversorum aliorum idiomatum incidere, quibus illum alias affari sum solitus, iusseratque superiori adhuc mense, ut sibi vocabularium pro lingua Sclavonica omnium aliarum latissima peraddiscenda conficerem, suggerendo mihi, ne dubitarem, quin possit eam ipsam linguam brevi temporis spacio magna in parte a me discere, quemadmodum in hunc usque diem praeter omnem optimaе spei acrimique ingenii illusionem permulta iam didicit aspernatus in his divus Cae-

sar eos principes, qui instar boum vix unicum aedant sonum sua sibi lingua
satis etiam inepte loquentes; qui quidem si tali quoque essent ingenio et ani-
mo, melius certe cum rebus ageretur humanis, quae tum florent et in melius
415 augmentur, cum sub optimo Caesaris praesidio sunt et regantur.

Qualem ostendimus divum Maximilianum, de cuius summa et clementia
et lenitate aliisque divinis virtutibus scio plura dici potuisse ob materiae mag-
nitudinem, quae propemodum infinita est, quae, quanto plura dixeris, tanto
420 dicturienti plura suppeditant. Sed utilissimus omnibus in rebus est modus et
habenas pressisse quam laxasse plerumque salubrius, praesertim cum ea,
quae de Caesare tanquam tumultuarie et prout in mentem indigesta venerunt,
hactenus percensui, sint adeo nota, ut probatione non aegeant.

Idcirco bonum exercitus ductorem imitatus iam canam receptui et
425 instar nautici gubernatoris vela complicabo remis in portum festinanter
excursurus, cum ex his, quae supra memoravi, per me visa et cognita iam
satis constet, et tibi enim, amicissime praeceptor, alias conversationibus nos-
tris mutuo habitis, dum modo apud vos degebam in studio, et forte aliqui-
bus aliis compertum esse possit hunc Caesarem tot tantisque praeditum vir-
430 tutibus merito amari a nobis ut parentem, venerari ut deum, quos nos omnes
habet devotos, fideles, obnoxios nec minus de gloria et salutis talis Caesaris
quam de nostramet incolumitate sollicitos, utpote quot sub huius imperio
Caesaris quam beatissime ac tutissime vivamus nos Germani, quem nostras
reputamus delicias, sicut olim populus Romanus Gordianum appellavit ex
435 mutuo amoris affectu. Nam hic quoque Caesar et amat subditos et amatur
ab eisdem, quod in rebus humanis iucundissimum et est et censetur.

Prestat igitur, ut, cum talis sit, optimo maximo Caesari Maximiliano
perhennem foelicitatem et ut sospes florentissime vivat et aliis principibus
eandem mentem animumque optemus, quo hunc divinum Caesarem per
440 singula valeant imitari. Vale ex aula Caesarea Franckfordiae, oppido impe-
riali, sexto Cal. Novembris anno Domini M.D.XIII.

- 34s Hor. *sat.* 1, 5, 32 s.: ad unguem factus homo.
76 cf. Suet. *Tib.* 32, 2: boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.
78—80 *clem.* 1, 5, 1: Nam si, quod adhuc colligit, tu animus rei publicae tuae
es, illa corpus tuum, vides, ut puto, quam necessaria sit clementia;
tibi enim parcis, cum videris alteri parcere.
- 94 *Aen.* 12, 159.
102s. *sat.* 1, 3, 59s.
104s. *Iordanes, Getica* 28. 143 (ed. Mommsen, MGH Auct. ant. V, 1, 95):
Deus sine dubio terrenus est imperator.
- 107s. Plut. *Mor.* 213 C: ἐρωτηθεὶς πῶς ἂν τις μάλιστα παρ' ἀνθρώποις
εὐδοκιμοίη, εἰ λέγοι, εἶπε, τὰ ἄριστα, πράττοι δὲ τὰ κάλλιστα.
- 112s. cf. Gell. *Noct. Att.* 1, 15, lemma: futilis inanisque loquacitas; *ibid.* 1:
verbis uvidis et lapsantibus diffluunt ... linguam autem debere aiunt
non esse liberam nec vagam, sed vinclis ... moveri et quasi gubernari.
- 119 Cic. *Manil.* 41—42.
120 cf. Plin. *paneg.* 24, 3
- 127—132 Plut. *Mor.* 179 C—D: πρεσβύτερος δὲ πενιχρᾶς ἀξιοῦσης ἐπ' αὐτοῦ
κριθῆναι καὶ πολλάκις ἐνοχλοῦσης, ἔφη, μὴ σχολάζειν· ἡ δὲ πρεσ-
βύτες ἐγκραγοῦσα, καὶ μὴ βασιλεὺς, εἶπεν· ὁ δὲ θαυμάσας τὸ ῥηθὲν
οὐ μόνον ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων εὐθὺς διήκουσεν.
- 146s. HA, Lampr., *Alex* 46, 3: vocabat eos et dicebat: quid est, cur nihi.
petis? an me tibi vis fieri debitorem? pete, ne privatus de me queraris!
- 148s. HA. Spart. *Hadr.* 20, 1: In conloquiis etiam humillimorum civilissi-
mus fuit,

- 163s. Suet. *Tit.* 8, 1: non oportere, ait, quemquam a sermone principis tristem discedere ... amici, diem perdidit.
- 185s. Lc 16, 9.
- 188s. cf. *epist.* 121, 6: Mammona autem non Hebraeorum, sed Syrorum lingua divitiae nuncupantur, quod de iniquitate collectae sunt.
- 215 Mart. 5, 42, 7
- 215s. cf. H. Walther, *Proverbia sententiaeque latinitatis mediæ aevi*. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung, Göttingen 1963—69, 8608.
- 243—246 Philostr. *Apoll. Tyan.* 5, 36: πλοῦτον ἰγού μὴ τὸν ἀπόθετον... μηδὲ τὸν φοιτῶντα παρ' ἀνθρώπων, οἱ τὰς ἐσφορὰς δλοφύρονται, κίβδηλον γὰρ ὁ χρυσὸς καὶ μέλαν, ἦν ἐκ δακρύων ἤκη. (Haec omnia ad Vespasianum dicta sunt.)
- 248—250 Xen. *Cyr.* 8, 2, 19: ἐγὼ δὲ τοὺς φίλους πλουσίους ποιῶν τούτους μοι νομίζω θησαυροὺς καὶ φύλακας ἅμα ἐμοῦ τε καὶ ἡμετέρων ἀγαθῶν πιστοτέρους εἶναι ἢ εἰ φρουροὺς μισθοφόρους ἐπεστησάμην.
- 305—311 22, 39, 20—22: timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli vocent ... ut agentem te ratio ducat, non fortuna... omnia non properanti clara certaue sunt; festinatio improvida est et caeca.
- 324—330 Auson. *Ludus sept. sap.* 10 (ed. A. Pastorino, Torino 1971, 570), 1—5 Ephya creatus huc Perianther prodeco, μελέτην τὸ πᾶν qui dixi et hoc dictum probo meditationem esse totum, quod geras. Is quippe solus rei gerendae est efficax, meditatatur omne qui prius negotium; ibid. 8—12: Locare sedes, bellum gerere aut ponere magnas modicasque res, etiam parvas quoque agere volentem semper meditari decet. Nam seniores omnes in coeptis novis, meditatio si rei gerendae defuit; ibid. 14s.: quam cogitare, quid gerendum sit. Dehinc incogitantes fors, non consilium regit.
- 331 Cat. 1, 6: nam et prius quam incipias, consulto, et ubi consulueris, mature facto opus est.
- 333s. *Eun.* 789: omnia prius experiri quam armis sapientem decet.
- 337 cf. Auson. *Ecl.* 3 de viro bono 11: nil ut deliret amissis.
- 338s. Val. Max. 7, 2, 2: Scipio vero Africanus turpe esse aiebat in re militari dicere: non putaram ... immendabilis est enim error, qui violentiae Martis committitur.
- 351 *Il.* 3, 179.
- 352s. Plut., *Mor.* 331C: Καὶ μὴν εἴ ποτε γένοιτο τῶν Ὀμήρου σύγκρισις... ἄλλον ἄλλον στίχον προκρίνοντος, αὐτὸς ὡς διαφέροντα πάντων ἐνέκρινε τούτων, Ἀμφότερον βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς, κρατερὸς τ' αἰχμητής.
- 364—367 *benef.* 5, 7, 5: Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras impatientesque arbitrii alieni regere quam animum suum continere et tradere sibi.
- 369—372 *carm.* 2, 2, 9—12
- 382s. *ira* 3, 1, 4: Cetera vitia impellunt animos, ira praecipitat.
- 386—389 ibid. 1, 1, 4: flagrant ac micant oculi, multus ore toto rubor exaestuante ab imis praecordis sanguine, labra quatuntur, dentes comprimuntur, horrent ac surriguntur capilli ... foeda visu et horrenda facies depravantium se atque intumescentium — nescias, utrum magis detestabile vitium sit an deformis.
- 434 HA, Iul. *Gordiani tres* 31, 6: omnem populum delicias suas Gordianum dixisse.

- 1—4 *deest* F
 5 *meis*] *dati* F
 6 *perfrumnr* F
 7 *maximae* F
 12 *tanti*] *tam ti* V
 20 *poterant* F
 40 *sunt om* F
 43 *Antonius* V
 50s. (*ut opinatur*) F
 69 *dictu* F
 80 *Ro. V Rom.* F
 97 *relexatione* F
 105 *Athalarico* F
 111 *praemeditate* F
 112 *coniuncta V labantia* F
 113 *labantia* F
 114 *mira deest* F
 140 *aditum* F
 155 *audientes*] *auditores* F
 155s. *collocare* F
 160 *paulo post* F
 171 *extorres*] *exules* F
 174 *carituri*] *destituturi* F
 177 *aliquot deest* V
 195 *incaepum*] *priora* F
 206 *declyrantes* F
 212 *Namque*] *Nam* F
 214 *cantatissimum*] *tritissimum adagium* F
 220 *quam ex*] *quam utilitatis ex* F
 234 *latum*] *amplum* F
 245 *adstruens*] *adiungens* F
 250 *thesaurorum* F
 264 *qua*] *quae F decem*] *ducem* F
 272 *assequanda V, F*
 275 *assequanda V, F*
 291 *Maxmiliano* F
 294 *politicis*] *pollicitis V, F*
 306 *Fab. Max. V, F Liv. V*
 341 *queroque* F
 367 *etiam ad laudatissimus* F
 373 *impensam V, F*
 387 *effestus* F
 407 *superiore* F
 430 *nobis*] *vobis* F
 440 *Francofordiae* F

ZUSAMMENFASSUNG

*P. Simoniti: DER HUMANIST PAULUS VON OBERSTAIN UND SEINE
DE MAXIMILIANI LAUDIBUS EPISTOLA (1513)*

In der slowenischen Kulturgeschichte ist der Name des Paulus von Oberstain (um 1480—1544), gebürtig aus Radovljica, seit 1516 Wiener Dompropst zum hl. Stephan und damit Kanzler der Wiener Universität sowie Rat und Diplomat unter Maximilian I. und Ferdinand I., vor allem dadurch bekannt, das ihm sein Landsmann Matthias Qualle (Hvale), Professor an der Wiener Universität, seine *Commentarii zum Text des Parvulus philosophiae naturalis* (Hagenau 1513) gewidmet hat. Seine Karriere ist der typische Lebensweg eines Mannes, der dank seiner gründlichen humanistischen, artistischen und juristischen, Bildung aus bescheidenen

Verhältnissen zu hohen kirchlichen Würden und Verwaltungsposten aufgestiegen ist. Als kirchlicher Würdenträger besass Oberstajn Benefizien auch in Slowenien und trat — was in der bisherigen Literatur wenig beachtet wurde — bereits in den frühen zwanziger Jahren des 16. Jahrhunderts der Verbreitung der reformatorischen Bewegung nicht nur an der Wiener Universität, sondern auch in Slowenien entgegen.

In der neueren Literatur ist eine seiner im Druck herausgegebenen Schriften unbekannt geblieben, die *De Maximiliani laudibus epistola*, an den italienischen Rechtsgelehrten Carlo Ruini adressiert. Allerdings ist die Briefform nur unverbindliche Konvention, denn der Verfasser will damit eigentlich sein rhetorisch-stilistisches Können unter Beweis stellen und sich der Person empfehlen, die der Gegenstand seines Herrscherlobes ist — dem Kaiser Maximilian I. Es handelt sich um einen typischen humanistischen Panegyrikus in Briefform, in dem unter den Tugenden des Kaisers besonders seine *liberalitas* überschwenglich gelobt wird. Das literarische Porträt des gepriesenen Kaisers ist allerdings sehr schematisch und das Bild des Porträtierten trägt nur wenige individuelle Züge. Dabei verdienen Oberstajns Worte besondere Beachtung, dass ihn der sprachkundige Kaiser beauftragt habe, „ut sibi vocabularium pro lingua Slavonica omnium aliarum latissima peraddiscenda conficerem“. Darüber hinaus kann dieser panegyrische Brief aber auch in weiterem Sinne des Wortes als eine „politische“ Schrift bezeichnet werden, da er durch seinen Inhalt und die moralisierend-idealisierende Tendenz in der Nähe des humanistischen Fürstenspiegels steht, der seinen ausgeprägtesten Vertreter in der *Institutio principis christiani* (1515) des Erasmus von Rotterdam hat. Als eine Schrift dieses Typs versteht ihn jedenfalls der Humanist Ioannes Baptista Goynaeus aus Piran in Istrien, der die gedruckte Erstausgabe des Briefes seines Mäzens Oberstajn besorgte (Wien 1541; das Werk wurde 1566 nachgedruckt). Anschliessend folgt der Text der Vorrede des Goynaeus und der *Epistola* Oberstajns.